

УДК 94(477.83/.86):26/28 «XIX/XX»

Любов Сливка

Івано-Франківський національний медичний університет

Шляхетське походження греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії (XIX – 30-ті рр. XX ст.)

Дослідження присвячене проблемі шляхетського походження греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії періоду XIX – 30-х років XX ст. Встановлено, що третина греко-католицьких священиків мала шляхетське походження згідно прізвища. Однак, представники духовенства по-різному реагували на прояви соціальної свідомості серед місцевої сільської шляхти. Одні з них намагалися стерти різни цю між парафіянами. Частина священиків, вихідців із шляхти, навпаки, з прихильністю ставилася до проявів шляхетства.

Ключові слова: *греко-католицьке духовенство, українська шляхта, шляхетське походження, Перемишльська єпархія, Галичина.*

Греко-католицьке духовенство відіграло важливу роль в українському національному відродженні в XIX – на початку XX ст., доклавши багато зусиль і праці для поширення і підвищення рівня освіти серед українців. Соціальну структуру українського населення Галичини в XIX ст. складали в більшості селяни, духовенство, дрібна шляхта, ремісники, незначна кількість вчителів, держслужбовців, лікарів, юристів. Особливо науковий інтерес викликають дві групи населення – дрібна шляхта, яка все ще зберігала свої традиції, «неактуальні» для того часу, і духовенство, котре у той період утвердилося і сформувалося як замкнений соціальний стан.

Впродовж XIX – на початку XX ст. серед українського населення Галичини зберігалася відмінна соціальна верства – дрібна шляхта, яка виводила своє походження з привілейованого шляхетського стану. Завдяки певній цілісності соціальних цінностей та інтересів, що проявлялися в її свідомості, вона виділялася в окрему групу й проживала компактними поселеннями або розпорошено серед сільського населення Галичини. У науковій та публіцистичній літературі шляхту означено поняттями «ходачкова», «чиншова», «околишня», «загорова», «засцянка», «загонова», «постоляна» тощо. До численних шляхетських родин належали Білинські, Витвицькі, Грабовецькі, Гординські, Городиські, Ільницькі, Комарницькі, Кульчицькі, Матківські, Струтинські, Сулятицькі, Чайківські, Яворські та багато інших¹. Дрібна шляхта розмовляла українською мовою, переважна її більшість належала до греко-католицького віросповідання та ідентифікувала себе як українців.

У вітчизняній історичній науці побутує думка про шляхетське походження греко-католицького духовенства Галичини. Так, церковний і громадський діяч о. Ісидор Сохоцький у своїй праці 1951 р. зазначав, що величезна більшість тодішніх галицьких священиків, «ці всі Авдиківські,

¹ Детальніше про дрібну шляхту див. Сливка Л. Галицька дрібна шляхта в Австро-Угорщині (1772-1914 рр.) / Любов Сливка. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. – 218 с.

Ангеловичі, Бачинські, Барвінські, Білецькі, Білинкевичі, Білинські, Боберські, Бобикевичі, Богачевські, Бурачинські, Вербицькі, Височанські, Витвицькі, Волянські, Войнаровські, Войтовичі, Вояковські, Гарасевичі, Головацькі Горбачевські, Даниловичі, Дзеровичі, Добрянські, Заклинські, Залозецькі, Зарицькі, Зубрицькі, Ільницькі, Капустинські, Крип'якевичі, Куземські, Курмановичі, Лаврівські, Лагодинські, Левинські, Левицькі, Литвиновичі, Лозинські, Лопатинські, Лужницькі, Малиновські, Матковські, Могильницькі, Нижанковські, Огоновські, Окуневські, Оленицькі, Охримовичі, Пеленські, Петрушевичі, Подолинські, Полянські, Раковські, Роздольські, Сембратовичі, Скоморовські, Снігурські, Ступницькі, Устияновичі, Цегельські, Чапельські, Чеховичі, Шанковські, Шашкевичі, Шептицькі, Шухевичі, Яворські й імже ність числа, були здебільша нащадками старих боярських або шляхетських, а мабуть і княжих родів, що, рятуючись перед повним знищенням з боку польського уряду, посвятилися духовному званню»².

Метою даного дослідження є дослідити шляхетське походження греко-католицького духовенства на прикладі Перемишльської єпархії ХІХ – першої третини ХХ ст. і з'ясувати ставлення священників до проявів шляхетства.

Запропонована проблема науковцями спеціально не вивчалася. Окремі аспекти проблеми висвітлені у дослідженнях Ю. Терещенка про консервативний характер галицького духовенства, Я. Грицака та о. І. Сохоцького про роль греко-католицьких священників у національному русі ХІХ ст.³.

Джерельну базу дослідження становлять архівні документи про діяльність Товариства руської шляхти в Галичині (1907 – 1914), метричні книги про народження віруючих парафій Галичини, оригінальні видання шематизму Перемишльської єпархії та «Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828 – 1939)» Д. Блажейовського, списки осіб, які підтвердили шляхетство, зафіксовані у «Реєстрі галицької і буковинської шляхти» (Львів, 1857), спогади відомих громадських діячів і духовенства, як-от О. Барвінського та о. М. Зубрицького⁴.

² Сохоцький І. Що дали греко-католицька Церква й духовенство українському народові / о. І. Сохоцький. – Філадельфія, 1951. – с. 31.

³ Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст. / Ярослав Грицак. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.; Терещенко Ю. Причинки до історії галицького консерватизму / Юрій Терещенко // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія. – Вип. 4. – К., 2000. – С. 11–67.

⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України), ф. 201. (Греко-католицька митрополічна консисторія, м. Львів, Канцелярія, 1300–1945 рр.), оп. 4а, спр. 6249, 53 арк.; ЦДАЛ України, ф. 206 (Українське педагогічне товариство «Рідна школа», м. Львів, 1881–1942 рр.), спр. 922, п. 27, 30 арк.; Державний архів Львівської області, ф. 1245 (Самбірський музей товариства “Бойківщина”, м. Самбір), оп. 2, спр. 45, 18 арк.; Шематизмъ всего клира Греко-Католицкого Єпархій соединеныхъ Перемыскои, Самборскои и Сяноцкои на рокъ вѣдъ рожд. Хр. 1900. – Перемышль, 1900. – 439 с.; Блажейовський Д. Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828–1939) / Д. Блажейовський. – Львів: Каменярь, 1995. – 1008 с.; *Poczet szlachty Galicyjskiej i Bukowińskiej*. – Lwów, 1857. – 335 s.; Барвінський О. Спомини з мого життя / О. Барвінський. – У 2ч. – Ч.1 – Львів, 1912. – 336 с.

У XIX ст. греко-католицьке духовенство становило один замкнутий соціальний стан, оскільки здебільшого ця «професія» передавалася від батька до сина, формуючи цілі священничі династії. Громадський діяч О. Барвінський писав про те, як його мати хотіла, щоб він висвятився на священника: «Погляд матері був для мене зовсім зрозумілий, бо ж се була промощена дорога, якою йшли звичайно священничі сини, якою пішли мої брати Іполіт і Іван, а опісля також Осип. ... Місцеві селяни говорили: «Що то такого, що всі сини нашого єгомосця пішли на ксьондзів, а тільки молодший має бути професором, певно зле вчив ся!»⁵. На думку сучасного вченого Я. Грицака, завдяки таким традиціям священничий стан мав квазідідичний характер, подібний до шляхетського чи дворянського. Ця обставина мала дуже важливе значення для тяглості традицій і стабільного розвитку руської еліти. Аж до 1939 р. сім'ї греко-католицьких священників були одним із головних джерел постачання кадрів для національного руху⁶.

Дослідження родоводів підтверджують, що багато священничих родин були вихідцями з шляхти. Порівняльний аналіз даних «Реєстру галицької та буковинської шляхти» та «Історичного шематизму Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828 – 1939)» Д. Блажейовського показав, що прізвища 32 % священників мали шляхетське походження⁷. І це тільки дані щодо прізвищ, офіційно підтверджених як шляхетські, але було багато шляхетських сімей, котрі через брак документів, матеріальних можливостей не змогли підтвердити шляхетство. З 3458 священників Перемишльської єпархії 1096 – зі шляхетськими прізвищами, серед яких найбільш поширені Левицькі – 48, Полянські – 33, Криницькі – 26, Добрянські – 24, Ільницькі – 24, Чайковські – 24, Бачинські – 23, Паславські – 19, Білинські – 14, Літинські – 14, Желехівські – 13, Растваєцькі – 13, Созанські – 13, Кордашевичі – 12, Кульчицькі – 12, Константиновичі – 11, Лісковацькі – 11, Підлуські – 11; по 10 – Гриневецькі, Гумецькі, Лисяки, Максимовичі, Підляшецькі, Рудавські, Щавінські; по 9 – Ярошевичі, Комарницькі, Коростенські, Лещинські, Несторовичі, Погорецькі, Терлецькі, Федоровичі. Також від 8 до 5 осіб священників на прізвища Банковський, Березинський, Білевич, Борковський, Черкавський, Чернецький, Чехович, Ганкевич, Гладишовський, Горницький, Городиський, Яновський, Яворський, Качковський, Карпінський, Котович, Козловський, Крушельницький, Кучинський, Леонтович, Ломницький, Лозинський, Лукашевич, Манастерський, Матківський, Мишковський, Назаревич, Ольшанський, Ортинський, Попіль, Саламон, Савицький, Сілецький, Стронський, Струсевич,

⁵ О. Барвінський Споми́ни з мого життя / Олександр Барвінський. – У 2 ч. – Ч.1. – Львів, 1912. – с.145-146.

⁶ Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К.: Генеза, 2000. – с.45.

⁷ Блажейовський Д. Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828-1939) / Д. Блажейовський. – Львів: Каменярь, 1995. – 1008 с.; *Poczet szlachty Galicyjskiej i Bukowińskiej*. – Lwów, 1857. – 335 s.

Топольницький, Тегневський, Турянський, Тустановський, Ванкович, Волянський, Винницький, Вислоцький⁸.

Сільські священики, які користувалися в парафіян повагою та авторитетом, мали певний вплив, хоч і на місцевому рівні, на шляхетську самосвідомість. Разом з тим, вони по-різному реагували на прояви соціальної свідомості серед дрібної шляхти. Зокрема, священики були зобов'язані вести записи всіх народжених, померлих та шлюбів у своїй парафії. Так, у метричній книзі народжених, крім усіх даних про особу, зазначали також у графі «conditio» її соціальний стан. Так, більшість селян зазначали як «agrikola», «gustici», що з латинської перекладається селянин, хлібороб, або «golnik», що з польської означає селянин, землероб. Дрібну шляхту записували як «nobilis», що з латинської означає шляхетний (знатний), а в окремих випадках як «szlachta», що з польської означає шляхта.

Траплялося, що при різних священиках тих самих осіб записували по-різному: як шляхтичів і як хліборобів. Так, у с. Білина Велико-Самбірського повіту в метричних книгах народження за 1849–1881 рр. в більшості всіх новонароджених і їх батьків записували як «agrikola» («хлібороб»), але з 1881 р. шляхетські прізвища знову фігурують як «nobilis» («шляхетний»), що можна пояснити появою нового пароха⁹. З метрики народження с. Нижнє Гусне Турківського повіту дізнаємося, що протягом 1852–1871 рр. священик І. Шайдицький селян шляхетського роду записував як «agrikola», а новий парох І. Петровський 1871 р. – як «agrikola nobilis». З 1872 р. записи велися українською мовою і осіб із шляхетським прізвищем записували як «шляхоцький землевладелец» чи «рільник шляхецький»¹⁰. Незважаючи на процеси нівеляції шляхетської свідомості, на початку ХХ ст. окремі родини продовжували титулувати себе «nobilis». Це підтверджувало збереження диференціації між шляхтою та селянами.

Часто на відносинах священика і місцевої громади позначалося те, що шляхетські громади час від часу виконували функції патронів (коляторів) церков. Після скасування панщини австрійська влада зобов'язала патрона сплачувати 1/6 частину своїх прибутків на утримання чи ремонт місцевої церкви та парафіяльного дому. Патрон мав право «презенти», тобто вибирати одного із трьох запропонованих церковною владою кандидатів на пароха¹¹. Однак таке меценатство з боку колятора обмежувало владу пароха. Відомо, що на Турківщині шляхта була патроном у місцевих парафіях і священики від неї залежали¹². У с. Чайковичі члени шляхетської громади були колятором місцевої церкви. Наприклад, напередодні Першої світової війни о. Юрій Кміт набрав переважаючу більшість голосів порівняно з іншими двома кандидатами на

⁸ Блажейовський Д. Историчний шематизм Перемиської епархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828-1939) / Д. Блажейовський. – Львів: Каменяр, 1995. – 1008 с.; *Poczet szlachty Galicyjskiej i Bukowińskiej*. – Lwów, 1857. – 335 s.

⁹ ЦДІАЛ України, ф. 201, оп. 4а, спр. 6249, арк. 39.

¹⁰ Церква с. Нижнє Гусне Турківського р-ну Львівської обл. Метрична книга народження парафіян церкви с. Нижнє Гусне за 1825–1872 р., арк. 22 зв.-45.

¹¹ о. М. М. Колятор // Бучач і Бучаччина. Исторично-мемуарний збірник. – Нью Йорк – Лондон – Париж – Сидней – Торонто, 1972. – с. 419.

¹² Юсипович І. Турківщина: за завісою століть / І. Юсипович. – Львів: Край, 1993. – с. 93.

парафію у Чайковичі – о. Станіславом Сороківським та о. Вінницьким¹³. В. Пульнарівич писав, що патрунування дрібною шляхтою сільських парафій ставило в залежність від неї священників. Це було причиною багатьох конфліктів між ними, при яких шляхта за першої нагоди погрожувала перейти на римо-католицизм¹⁴.

Найбільше греко-католицьких парафій, де шляхетські громади були патронами місцевих церков, було в Перемишльській єпархії. За даними шематизмів цієї єпархії за 1900 і 1909 рр., у селах Білина Велика, Верхне Висоцьке, Городище, Добра Шляхетська, Комарники, Кульчиці, Розсохи, Сілець та Чайковичі патроном церков була місцева шляхта¹⁵. У Львівській греко-католицькій митрополичій архієпархії шляхта виступала колятором в двох парафіях (з 1895 по 1914 рр. в с. Лозина Городецького деканату, а у 1907 – 1914 рр. – у с. Ясниска Яновського деканату)¹⁶. У Станиславівській греко-католицькій єпархії тільки в парафії с. Цуцилів Надвірнянського деканату патроном була місцева шляхта в 1887 – 1907 рр.¹⁷.

Для багатьох священників усі парафіяни були рівними, незважаючи на походження, і тому вони намагалися стерти різницю між ними. Відомий етнограф, парох с. Мшанець Старосамбірського повіту о. Михайло Зубрицький (1856 – 1919), незважаючи на шляхетське походження, вважав, що «сільські шляхтичі «ходачкова шляхта» всюди суть колодою у ніг нашого селянства. Все ще тліє у них надія, що вернуть давні добрі часи, хлопів обернуть в підданих...». Він добре описав випадок з одного села на Бойківщині 1895 р., де шляхта, прагнучи виділитися серед селян, ставала відособлено біля церкви на Великдень: «Досьвіта сходяться парохіяни на Полуночницю, відтак ідуть на обхід дококола церкви і поцілювавши хрест на воскресній утрени спішать домів по паски. Вичислені родини (шляхта – С. Л.) вносили паски до церкви і клали коло себе, або і по побічних престолах, а всі прочі парохіяни лишали на цвинтари. По Службі Божій виносили шляхтичі і солтиси з церкви свої паски на цвинтар і ставали в двох рядах разом з другими людьми оживаючи священника. Ся поведінка дуже не подобалася другим парохіянам»¹⁸. Тому о. М. Зубрицький зазначав: «Я хотів також своїх парохіян зрівняти і давний спір між ними залагодити. В велику п'ятницю 1895 р. распорядився, щоби більше не несли пасок до церкви. Загал парохіян був сему дуже рад, але шляхта похмурніла і все ще тяжко на мене відказує».

¹³ Колятори (патрони) греко-католицьких парохій в повіті Рудки // Комарно – Рудки та околиця. Збірник історично-мемуарних, географічних і побутових матеріалів. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1987. – С. 218.

¹⁴ Pulnarowicz W. U źródeł Sanu, Stryja i Dniestru (Historja powiatu turczanskiego). – Turka, 1929. – s.134.

¹⁵ Шематизмъ всего клира Греко-Католицкого Єпархій соединенныхъ Перемыской, Самборской и Сяноцкой на рокъ вѣдь рожд. Хр. 1900. – Перемышль, 1900. – с. 188, 52, 191, 25, 55, 285, 317, 197, 152; Шематизмъ всего клира Греко-Католицкого Єпархій соединенныхъ Перемыской, Самборской и Сяноцкой на рокъ вѣдь рожд. Хр. 1909. – Перемышль, 1908. – с. 223, 61, 225, 28, 65, 340, 381, 234, 179.

¹⁶ Шематизмъ Всечестного Клира Греко-Католицкой митрополитальной архидієцезіи Львовской на рокъ 1895. – Львовъ, 1895. – с.39; Шематизмъ Всего Клира Греко-Католицкого митрополичой архієпархії Львовской на рокъ 1907. – Львовъ, 1907. – с.136-137; Шематизмъ Всего Клира Греко-Католицкого митрополичой архієпархії Львовской на рокъ 1914. – Львовъ, 1914. – с.407, 409.

¹⁷ Schematismus universi cleri graeco-catholicae dioecesis Stanislao poliensis pro anno domini 1887. – Stanislao poli, 1887. – s.135.; Шематизмъ всего клира Греко-Католицкой Єпархії Станиславовской на рокъ Божій 1907. – въ Станиславовѣ, 1907. – с.139.

¹⁸ ЦДІАЛ України, ф.206, спр.922, п.27, арк.27.

Частина священників, навпаки, з прихильністю ставилася до дрібної шляхти. Відомо, що в с. Кульчиці Самбірського повіту перед святом Святого Миколая в пам'ять останнього поновлення шляхетства священник у церкві виголошував похвалу шляхетським родам, за що отримував курку і хліб від кожної родини¹⁹.

Прикладом прихильності духовенства до шляхетських традицій була участь священників у Товаристві руської шляхти в Галичині, яке діяло впродовж 1907 – 1914 рр. в м. Самбір і проводило просвітницьку діяльність серед місцевої шляхти. Серед членів товариства було багато священників зі шляхетських сіл, під керівництвом яких відкривалися філії читалень «Просвіти» і товариства ім. М. Качковського. Загалом серед 68 членів цього товариства було 12 священників: о. І. Сас-Погорецький (Брідки), о. О. Нижанковський (Стрий), о. І. Тотимир (Черхава), о. О. Погорецький катехит (Ярослав), о. К. Целевич (Лозина), о. С. Кульчицький (Вошанці), о. С. Білінський катехит (Яворів), о. Д. Городиський (Сілець), о. І. Стояловський (Явора), о. М. Попіль (Комарники)²⁰.

Відомо, що о. П. Погорецький, парох с. Білина Велика, 8 грудня 1908 р. від імені Товариства руської шляхти в Галичині брав участь в ювілейних 40-х зборах Самбірської філії товариства «Просвіта»²¹. У 1909 р. о. П. Погорецький агітував селян записуватися до цієї шляхетської організації. Його опоненти з товариства «Руська бесіда» писали, що він «впроваджував в сей спосіб роздор між тутешною шляхтою а хлопами»²². 24 лютого 1910 р. на загальних зборах товариства обрали нового голову – о. Дмитра Гординського із с. Кульчиці Самбірського повіту.

Греко-католицькі священники активно долучалися до просвітницької роботи серед українського населення краю наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у товариствах імені М. Качковського та «Просвіта». Так, о. Д. Гординський був головою обох читалень «Просвіти» в с. Кульчиці Самбірського повіту – і в селян, і в шляхти, чим сприяв згоді між ними²³. Серед шляхти – членів читальні «Просвіти» (1901 р.) у с. Ільнику Турківського повіту був о. М. Петровський, у с. Комарники (1908) – о. М. Попіль²⁴.

Оплотом москвофільства на Турківщині стало шляхетське село Комарники, де понад 30 років був священником Саламон – провідник цього руху²⁵. На 1909 р. у селі діяло дві читальні Товариства ім. М. Качковського²⁶. Очевидно, через москвофільські настрої тут було зірвано відкриття читальні «Просвіти» у 1896 р., відкритої тільки через дванадцять років²⁷. Активними організаторами заснування читальні Товариства ім. М. Качковського була шляхта в с. Лосинець Турківського

¹⁹ Волчко-Кульчицький І. Історія села Кульчиць і роду Драго-Сасів. – Дрогобич: Відродження, 1995. – с.26.

²⁰ Державний архів Львівської області, ф.1245, оп 2, спр.45, арк.17-18зв.

²¹ Ювілейні торжества «Просвіти» // Письмо з «Просвіти». – 1908. – 25 грудня. – С.198-207.

²² «Руська Бесіда» в Білині Великій // Народне слово. – 1909. – 4 лютого.– С. 5.

²³ ЦДІАЛ України, ф. 348 (Товариство «Просвіта», м. Львів, 1868–1944 рр.), спр. 3248, арк.38.

²⁴ ЦДІАЛ України, ф. 348, спр. 2738, арк.3, 10.; спр.2979, арк.10.

²⁵ ЦДІАЛ України, ф. 348, спр.2979, арк.14.

²⁶ ЦДІАЛ України, ф. 348, спр.2979, арк.15.

²⁷ ЦДІАЛ України, ф. 348, спр.2979, арк. 3, 5, 10, 12.

повіту, а саме о. А. Скабельський, І. Яворницький, А. Ільницький, Г. Ільницький, Н. Ільницький, І. Церцьович²⁸.

Отже, встановлено, що третина греко-католицького духовенства в Перемишльській єпархії мала шляхетське походження. Під впливом суспільно-політичних, соціальних і культурно-просвітницьких процесів у Галичині в XIX – на початку XX ст. серед греко-католицьких священиків сформувалися різні позиції у ставленні до шляхти та сприйняття шляхетства. Частина духовенства намагалася стерти різницю між парафіянами, інші священики, вихідці із шляхти, навпаки, з прихильністю ставилися до проявів шляхетства.

Lubov Slyvka

Noble origin of Greco-Catholic clergy of Peremyshl' (Przemyśl) diocese in in the period of XIX - 30th of XX of century

The paper's aim is to investigate the problem of noble origin of greco-catholic clergy of Peremyshl' (Przemyśl) diocese in the period of XIX - 30th of XX of century. It is set that one third of greco-catholic priests had a noble origin in obedience to the last name. However, some representatives of clergy differently reacted on the displays of social consciousness among local rural gentry. One of them tried to wipe a difference between parishioners. Opposite to them, part of priests, gentry by origin, with a favor looked to the displays of noble.

Keywords: *greco-catholic clergy, Ukrainian Nobility, noble origin, Peremyshl' (Przemyśl) diocese, Galicia.*

²⁸ ЦДАЛ України, ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів, 1772–1920 рр.), оп. 58, спр. 908/а, арк. 49-50 зв.